การสืบทอดสื่อพื้นบ้านเท่งตุ๊ก อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์
กาญจนา แก้วเทพ

บทนำ

การสืบทอดสื่อพื้นบ้านท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น หน่วยงาน/บุคคลภายนอกมีความสำคัญในการเสริมสร้างอำนาจให้แก่ศิลปินในการทำงานสืบทอดสื่อพื้นบ้าน แต่ทั้งนี้ศิลปินต้องมีการปรับตัวหลายด้าน ได้แก่ การปรับโครงสร้างองค์กร การปรับการรับสมาชิก การปรับแรงจูงใจในการเข้าสู่องค์กร การปรับรูปแบบการสอน การปรับวิธีการสอน การปรับความหมาย การปรับตัวของศิลปิน การปรับเนื้อหา การปรับพื้นที่ ช่องทาง วาระโอกาส การปรับผู้ชม การปรับต้นทุนและการปรับการมีส่วนร่วม นอกจากนี้ปัจจัยภายนอกยังส่งผลต่อการแตกตัวทางวัฒนธรรมของเท่งตุ๊ก ได้แก่ การแตกตัวด้านศิลปิน/บุคคล การแตกตัวด้านองค์กร/คณะ การแตกตัวด้านกระบวนการผลิต การแตกตัวด้านบทบาทหน้าที่และการแตกตัวด้านรสนิยมของผู้ชม ส่วนบทบาทหน้าที่ของเท่งตุ๊กมีลักษณะที่เป็นพลวัตรไปตามบริบทชุมชนและความเข้มแข็งของสื่อพื้นบ้านเอง โดยบทบาทหน้าที่ที่สำคัญคือบทบาทที่สื่อมวลชนไม่สามารถทดแทนได้ โดยเฉพาะการเสริมสร้างอัตลักษณ์ให้แก่ชุมชนในยามที่ต้องปะทะกับวัฒนธรรมจากภายนอก

Faculty of Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์ (นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,2551) ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชานิเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา และกาญจนา แก้วเทพ (Ph.D., University of Paris 7, France, 1984) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งรองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิตเรื่อง "การสืบทอดสื่อพื้นบ้านเท่งตุ๊ก อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรีเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน" โดยมี รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ เป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ซึ่งได้รับการประเมินผลจากคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ในระดับดีมาก

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สื่อพื้นบ้านแม้ว่าจะเป็นสื่อที่อยู่คู่กับชุมชนมานาน แต่เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากนโยบายของรัฐในการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย รวมทั้งการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก

ชุมชนบ้านเจ้าหลาว อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี ก็ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยเมื่อประมาณ 30 กว่าปีที่ผ่านมา จากเดิมเคยเป็นสังคมเกษตรและประมงแบบพอเพียง เนื่องด้วยภูมิประเทศที่ติดชายทะเล ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง ส่วนที่ไกลจากทะเลออกไปอาจจะทำสวนหรือปลูกข้าวบ้าง แล้วนำผลผลิตที่ได้มาแลกเปลี่ยนกัน แต่เมื่อความเจริญเข้ามาทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนวิถีชีวิตจากชุมชนเงียบสงบห่างไกลความเจริญมาเป็นเมืองท่องเที่ยวที่มีคนต่างถิ่นแวะเวียนเข้ามาเยี่ยมเยือน และเปลี่ยนจากการประกอบอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นการประกอบอาชีพเพื่อการค้า เมื่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลง เท่งตุ๊กซึ่งเป็นสื่อพื้นบ้านในชุมชนย่อมได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แม้ว่าเท่งตุ๊กจะต้องพบกับแรงปะทะจากปัจจัยภายนอก แต่ศิลปินก็ไม่ได้ยอมแพ้ หากแต่พยายามต่อรองเพื่อที่จะสืบทอดการเล่นเท่งตุ๊กให้ดำรงอยู่ในชุมชน ด้วยต้นทุนที่จำกัดทำให้การสืบทอดนั้นจะเป็นในลักษณะของการ “ปรับตัว” ตามปัจจัยภายนอกมากกว่าที่จะเป็นการ “ต่อรอง” อย่างแท้จริง

กระบวนการสืบทอดเท่งตุ๊กมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากเมื่อมีหน่วยงานภายนอกอย่างเช่นโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) เข้ามา (เป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ สสส.) โดย สพส. มีบทบาทอย่างมากในเข้ามาช่วยเพิ่มต้นทุนให้แก่ชุมชนจนนำไปไปสู่การปรับกระบวนการสืบทอดในลักษณะของการทำงานในเชิงรุกมากขึ้น จนส่งผลทำให้เท่งตุ๊กกลับมาเข้มแข็งและสามารถแสดงบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนได้เพิ่มมากขึ้น กระบวนการสืบทอดแบบดังกล่าวไม่ได้เน้นการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องมีการพัฒนาสื่อพื้นบ้านควบคู่ไปด้วย

นักวิจัยจึงสนใจกระบวนการสืบทอดเท่งตุ๊กในยุคสมัยที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะการปรับกระบวนการสืบทอดในยุคที่หน่วยงานภายนอกเฉกเช่น สพส.เข้าไปให้การสนับสนุน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการสืบทอดเท่งตุ๊กออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคดั้งเดิมที่รุ่งเรือง (พ.ศ. 2470-2530) ซึ่งเป็นยุคที่ศิลปินเท่งตุ๊กรุ่นบุกเบิกย่าโอ๋ฝึกสอนเท่งตุ๊กด้วยตนเอง ยุคที่สอง คือ ยุคต่อสู้ (พ.ศ.2531-2546) เป็นช่วงที่ศิลปินรุ่นต่อมาคือป้าอำนวยและป้าสาคร ลูกศิษย์ของย่าโอ๋ออกมาตั้งคณะ เป็นช่วงเวลาที่ศิลปินต้องต่อสู้กับปัจจัยภายนอกต่างๆ เพื่อสืบทอดเท่งตุ๊กให้ดำรงอยู่ต่อไป และยุคที่สาม คือ ยุคของ สพส. (พ.ศ. 2546-2549) เป็นยุคที่เท่งตุ๊กบ้านเจ้าหลาวได้รับการสนับสนุนจาก สพส. ซึ่งเป็นหน่วยงานภายนอกชุมชน (External support) รวมทั้งผู้วิจัยยังได้ศึกษาบทบาทหน้าที่ในลักษณะที่เป็นพลวัตรของเท่งตุ๊ก

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบของเท่งตุ๊ก ทั้งด้านภูมิปัญญา ความเชื่อ ลักษณะการแสดง การร้อง การรำ บทละคร การแต่งกาย พิธีกรรม การปลูกโรง เครื่องดนตรี และวิธีการเล่นเพื่อประโยชน์ในการสืบทอดในสังคมสภาพแวดล้อมที่ปรับเปลี่ยนไป

2. เพื่อศึกษาสถานภาพของเท่งตุ๊กที่ส่งผลต่อการสืบทอดในยุคสมัยที่แตกต่างกัน ตั้งแต่ยุคอดีตจนถึงยุคปัจจุบันที่สภาพชุมชนบ้านเจ้าหลาวเปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นเมืองท่องเที่ยว

3. เพื่อศึกษากระบวนการสืบทอดสื่อพื้นบ้านเท่งตุ๊กรูปแบบต่างๆ ที่บ้านเจ้าหลาว จ.จันทบุรี ที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

4. เพื่อศึกษาปัจจัยส่งเสริมรวมถึงปัจจัยที่อาจเป็นอุปสรรคในการสืบทอดเท่งตุ๊ก ซึ่งพิจารณาทั้งจากบริบทชุมชน สภาพแวดล้อม มิติการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี บทบาทของผู้หญิงและมิติด้านการสื่อสาร

5. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ในลักษณะที่เป็นพลวัตรของเท่งตุ๊กที่มีต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนตั้งแต่ยุคอดีตจนถึงยุคปัจจุบันที่สภาพชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นเมืองท่องเที่ยว

Faculty of Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้

แนวคิดและทฤษฎีหลักที่ใช้ ได้แก่ (ก) แนวคิดเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน (ข) แนวคิดเรื่องการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน เช่น การสืบทอดกับการปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน แนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า การสืบทอดสุนทรียะ (ค) แนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่เน้นการศึกษาทั้งตัวสื่อพื้นบ้านและบริบทชุมชน วัฒนธรรมแห่งการเลือกสรร การสืบทอดที่ครบทั้งองค์ประกอบที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม (ง) แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม และ (จ) ทฤษฎีหน้าที่นิยม

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ในการศึกษา โดยมี**กลุ่มเป้าหมายในการศึกษา** ได้แก่ (ก) กลุ่มศิลปินเท่งตุ๊กทั้งรุ่นอาวุโส รุ่นกลางและรุ่นใหม่ (ข) กลุ่มผู้นำความคิดในชุมชน (ค) กลุ่มชาวบ้านและกลุ่มผู้ชม และ (ง) กลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนนอกชุมชน เช่น นักท่องเที่ยว **เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย** ได้แก่ (ก) การวิเคราะห์เอกสาร เช่น บทความที่เกี่ยวกับเท่งตุ๊กที่ตีพิมพ์ในจดหมายข่าวของ สพส. (ข) การสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ (ค) การสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การฝึกสอน การไหว้ครู การจัดประกวดเท่งตุ๊ก การแสดงแก้บน เวทีสัมมนาที่เท่งตุ๊กเข้าร่วม (ง) การสนทนากลุ่มชาวบ้านและกลุ่มผู้ชม และ (จ) การจัดเวทีคืนข้อมูล

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่อง “การสืบทอดสื่อพื้นบ้านเท่งตุ๊ก อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน” นักวิจัยใคร่ขอสรุปผลการศึกษา ดังนี้

1. บทบาทของนักวิจัยในฐานะปัจจัยภายนอกในการหนุนเสริมการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน การเสริมสร้างสถานภาพและการประสานรอยร้าวทางวัฒนธรรม

นักวิจัยมิได้มีบทบาทเพียงแค่การเข้าสนาม (Field) ไปศึกษาสื่อพื้นบ้านแบบคนนอกเท่านั้น แต่นักวิจัยยังมีบทบาทในการเข้าไปจุดประกายความคิด เสริมปัญญาของศิลปิน ผลักดันกิจกรรมต่างๆ ในการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน รวมทั้งการให้คำปรึกษา ให้กำลังใจในการทำงาน การที่นักวิจัยในฐานะอาจารย์มหาวิทยาลัยได้ไปเข้าร่วมในกิจกรรมการสืบทอดต่างๆ ของศิลปิน ทำให้กิจกรรมต่างๆ ดูมีความสำคัญมากขึ้นในสายตาของชาวบ้าน เท่ากับเป็นการยกสถานภาพของเท่งตุ๊กให้ได้รับการยอมรับมากขึ้น

บทบาทที่โดดเด่นอีกประการของนักวิจัย คือ บทบาทในการช่วยประสานรอยร้าวหรือความขัดแย้งทางวัฒนธรรมระหว่างศิลปิน 2 กลุ่ม คือ คณะของป้าอำนวยและคณะของป้าสาคร ที่ต่างมี “ทาง” เป็นของตัวเอง กล่าวคือ ป้าอำนวยสืบทอดเท่งตุ๊กโดยเน้นมิติสังคมวัฒนธรรม ในขณะที่ป้าสาครนั้นเน้นมิติเศรษฐกิจ โดยทั้งคู่ต่างคิดว่ามิติที่ตนสืบทอดนั้นดีกว่าอีกมิติหนึ่ง ซึ่งเป็นการคิดแบบเปรียบเทียบ (Comparison) และจัดลำดับสูงต่ำ (Hierarchy) แต่ด้วยบทบาทของนักวิจัยที่นำข้อมูลการสืบทอดเท่งตุ๊กตั้งแต่ยุคดั้งเดิม และการสืบทอดของทั้งสองฝ่ายมานำเสนอ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นจุดเหมือนและจุดต่าง และประโยชน์ของความร่วมมือกัน ในที่สุดศิลปินทั้งสองฝ่ายจึงยอมรับการดำรงอยู่หรือยอมรับ “ทาง” ของกันและกันแบบเสมอภาคเท่าเทียมกัน และนำไปสู่ความร่วมมือในการสืบทอดสื่อพื้นบ้านต่อไป

2. บริบทชุมชนมีทั้งปัจจัยเอื้อและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน

สภาพบริบทชุมชนนั้นมีลักษณะเหมือนเหรียญสองด้าน (Dual) ด้านหนึ่งนั้นเป็นข้อจำกัดหรืออุปสรรคในการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน (Limitation) อีกด้านหนึ่งคือด้านที่ส่งเสริมหรือด้านที่เป็นศักยภาพของชุมชนในการที่จะสืบทอดสื่อพื้นบ้าน (Potential) เช่น การเป็นสังคมปิดในยุคดั้งเดิมที่ทำให้การปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกมีน้อย และนำไปสู่การสร้างแรงเกาะเกี่ยวภายในสังคม (Social bond) ผ่านระบบเครือญาติที่เข้มแข็ง แรงเกาะเกี่ยวทางสังคมจึงเป็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ดี ทำให้การสืบทอดสื่อพื้นบ้านเป็นไปอย่างเข้มแข็ง

Faculty of Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

กรอบแนวคิดการวิจัย

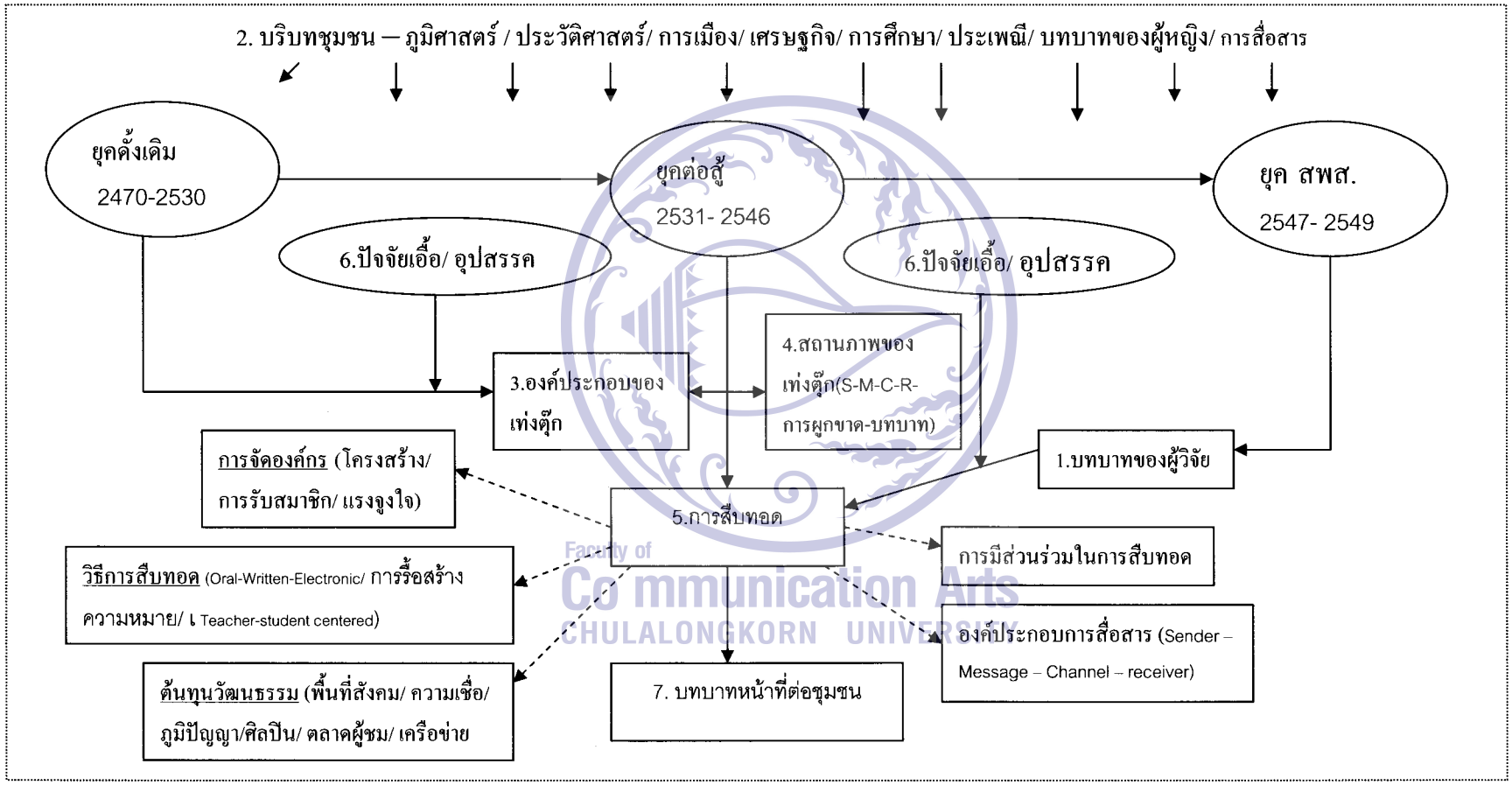

Faculty of Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

ส่วนด้านที่เป็นข้อจำกัดหรืออุปสรรคเริ่มเห็นชัดเจน เมื่อชุมชนกลายเป็นสังคมเปิด รวมถึงการพัฒนาชุมชนเป็นเมืองท่องเที่ยว การคมนาคมที่สะดวกขึ้น การเข้ามาของเทคโนโลยีสมัยใหม่รวมทั้งสื่อมวลชน ฯลฯ ปัจจัยภายนอกดังกล่าวถาโถมเข้าสู่ชุมชนโดยที่คนในชุมชนมีเวลาไม่มากนักในการเตรียมตัวรองรับความเปลี่ยนแปลง แต่ถึงกระนั้นชุมชนก็พยายามต่อสู้เพื่อรักษาวัฒนธรรมของตนไว้

3. การสืบทอดองค์ประกอบของเท่งตุ๊กตามแนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่า

เมื่อเปรียบเทียบสื่อพื้นบ้านเท่งตุ๊กตามแนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่า จะมีทั้ง**ส่วนที่เป็นราก** คือ ส่วนที่เป็นคุณค่า/ความหมายที่ไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้ **ส่วนที่เป็นลำต้น** คือ ส่วนที่ค้ำยันต้นไม้ไว้ ได้แก่ เนื้อหาที่อยู่ในบทละคร ที่มาของเท่งตุ๊ก และ**ส่วนที่เป็นดอกผล** คือ ส่วนที่เป็นรูปแบบ เห็นได้ชัดเจนและส่วนใหญ่ปรับเปลี่ยนได้ง่าย

โดยปกตินั้น คนทั่วไปมักจะกังวลว่า เมื่อสื่อพื้นบ้านต้องพบกับแรงกระแทกจากปัจจัยภายนอก กระบวนการสืบสานนั้นมักจะสืบทอดแต่รูปแบบและส่วนของรากจะหายไป แต่ในงานวิจัยชิ้นนี้ค้นพบว่า “ราก” นั้นไม่ได้หายไป แต่สิ่งที่หายไปคือ “ลำต้น” เพราะหากต้นไม้ไม่มี “ลำต้น” รากที่มีย่อมเป็นรากปลอม และการสืบทอด “ลำต้น” ก็ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะไม่สามารถใช้อารมณ์ความรู้สึกในการสืบทอด หากแต่ต้องใช้ความรู้ในการสืบทอด

สำหรับเท่งตุ๊กเมื่อ “ลำต้น” หายไป ทำให้ศิลปินรุ่นหลังไม่รู้จักที่มาของเท่งตุ๊ก ไม่รู้จักบรรพบุรุษ ไม่รู้จัก “พี่น้อง” ของสื่อการแสดงประเภทนี้ จึงนำไปสู่สายสัมพันธ์ที่ขาดสะบั้นลงทั้งสายสัมพันธ์กับละครคณะอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียงและสายสัมพันธ์กับสื่อพื้นถิ่นโนรา ดังนั้นการได้รู้จักที่มาและความสัมพันธ์เชื่อมโยง จะสร้างการรับรู้ถึงความสำคัญและความยิ่งใหญ่ของสื่อพื้นบ้านของตนและอาจนำไปสู่การร่วมมือในการสืบทอดเท่งตุ๊กต่อไป

ลำต้นอีกส่วนที่หายไป คือ การไม่รู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างเท่งตุ๊กกับเจ้าพ่อหัวแหลม ซึ่งเป็นที่นับถือศรัทธาของชาวบ้านเจ้าหลาว ทำให้สื่อพื้นบ้านเหมือนถูกโดดเดี่ยวอยู่ในชุมชน ยิ่งมีบทบาทหน้าที่ลดลง และยิ่งไม่มีความสัมพันธ์ผูกพันกับสิ่งใดๆ ในชุมชนย่อมมีโอกาสสูญหายได้ง่าย

4. กระบวนการสืบทอดเท่งตุ๊กรูปแบบต่างๆ ที่บ้านเจ้าหลาว

กระบวนการสืบทอดเท่งตุ๊กที่บ้านเจ้าหลาวจะมี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบการสืบทอดของป้าอำนวย สุธาโร และรูปแบบการสืบทอดของป้าสาคร ชำนาญชล

การสืบทอดในยุคดั้งเดิมรวมทั้งการสืบทอดของป้าสาครนั้นจะเน้นแต่การทำกิจกรรม (Action) แต่ไม่ได้ขบคิดไตร่ตรอง (Reflection) ว่าที่ทำไปนั้นเป็นเพราะอะไร ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการขาดต้นทุนด้านความรู้โดยเฉพาะการรู้เท่าทันโลกภายนอก จึงทำให้ต้องปรับตัวตามปัจจัยภายนอก ในขณะที่การทำงานของป้าอำนวยเป็นการดำเนินกิจกรรมแบบ Praxis คือการสลับกันระหว่าง “การลงมือกระทำ” กับ “การคิดไตร่ตรอง” หรือที่เรียกว่าการทำงานแบบ “วิภาษวิธี” ซึ่งเป็นแนวทางการทำงานสืบทอดสื่อพื้นบ้านแบบใหม่ที่จะต้องมีการวางแผนผ่านการไตร่ตรองภายหลังการดำเนินกิจกรรมเสร็จแล้ว เพื่อปรับปรุงการดำเนินกิจกรรมครั้งต่อไป หากใช้กลยุทธ์การสืบทอดสื่อพื้นบ้านให้ดำเนินไปเองตามธรรมชาติ (By nature) คงจะไม่ทันเวลากับการสูญหายของสื่อพื้นบ้านที่มีอัตรารวดเร็วมากกว่า ดังแผนภาพด้านล่าง

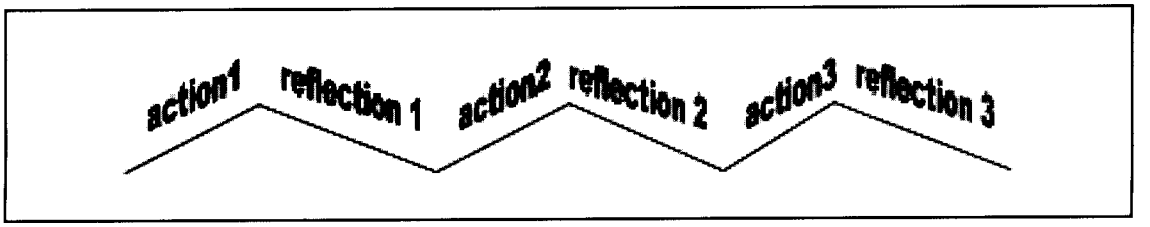

แผนภาพแสดงการดำเนินกิจกรรมแบบ Praxis = Action x Reflection

Faculty of Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

5. การปรับตัวของกระบวนการสืบทอดเท่งตุ๊กบ้านเจ้าหลาว

การสืบทอดเท่งตุ๊กที่บ้านเจ้าหลาว สามารถแบ่งได้เป็น 3 ยุค คือ (ก) ยุคดั้งเดิมที่มีย่าโอ๋เป็นผู้ฝึกสอน (ข) ยุคต่อสู้ คือ ยุคที่ป้าอำนวยสืบทอดเท่งตุ๊กก่อนที่ สพส. จะเข้ามาและการดำเนินการสืบทอดของป้าสาคร โดยผู้วิจัยจัดไว้อยู่ยุคเดียวกัน เนื่องจากลักษณะการดำเนินงานมีความคล้ายคลึงกัน และ (ค) ยุค สพส. โดยในการสืบทอดเท่งตุ๊กในแต่ละยุค โดยเฉพาะยุค สพส. ที่จะมีการปรับตัวอย่างมาก ดังนี้

5.1 การปรับโครงสร้างองค์กร

ในยุคดั้งเดิม โครงสร้างขององค์กรจะมีศิลปินและสมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชน และการรับงานหรือการสืบทอดจะผูกขาดอยู่ที่ศิลปิน แต่ในยุคต่อสู้ โครงสร้างองค์กรหดตัวลงเหลือแต่ศิลปินและสมาชิกในครอบครัว ส่วนการสืบทอดในยุค สพส. ศิลปินมีการจัดโครงสร้างองค์กรเสียใหม่ ในคณะหรือองค์กรนั้นมีบุคคลอื่นๆ ในชุมชน เช่น ครู อบต. ผู้ปกครองนักเรียน ฯลฯ เข้ามาร่วมด้วย การปรับโครงสร้างจึงเป็นการเปิดให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสืบทอดมากขึ้น เพราะสื่อพื้นบ้านเป็นสมบัติร่วมของทุกคนในชุมชน การผลักภาระให้ศิลปินต้องสืบทอดแต่เพียงฝ่ายเดียวคงจะไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้องนัก

5.2 การปรับการรับสมาชิก

การรับสมาชิกในยุคอดีต ศิลปินจะพิจารณาจากสมาชิกในครอบครัวก่อน หลังจากนั้นจึงขยายไปสู่ทุกคนที่สนใจในชุมชน เนื่องด้วยยุคนี้ศิลปินมีอำนาจมาก การรับสมาชิกจึงกระทำในลักษณะตั้งรับ (Passive) คือ อยู่กับบ้าน ส่วนผู้ที่ประสงค์จะสมัครเรียนต้องเดินทางมาหาครูเพื่อฝากตัวเป็นศิษย์ ส่วนในยุคต่อสู้ อำนาจของศิลปินลดลง ผู้ที่ประสงค์จะมาสมัครเรียนลดลง ศิลปินพยายามต่อรองโดยหันมาสืบทอดเฉพาะบุคคลในครอบครัวแทน

ในยุค สพส. ศิลปินมีการแสวงหาสมาชิกใหม่ในเชิงรุก (Active) โดยขยายไปถึงเด็กรุ่นใหม่ที่สนใจทุกคน และใช้หลายช่องทางในการเชิญชวนสมาชิกใหม่ ทั้งการใช้สื่อบุคคล การประชุมตามหมู่บ้าน ประกาศตามร้านค้า เป็นต้น การรับสมาชิกดังกล่าวจึงเปิดโอกาสให้สมาชิกรุ่นใหม่ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสืบทอดเท่งตุ๊ก

5.3 การปรับแรงจูงใจในการเข้าสู่องค์กร

ยุคอดีต คนมาเรียนละครเท่งตุ๊กด้วยแรงจูงใจที่จะได้เดินทางออกไปแสดงนอกชุมชน นอกจากนี้ การมาฝึกละครยังเป็นแรงจูงใจและโอกาสที่กลุ่มผู้หญิงจะได้มาพบปะเพื่อนฝูง และยังสามารถเป็นอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ ในขณะที่ในยุคต่อสู้ เมื่อสภาพสังคมกลายเป็นสังคมเปิด แรงจูงใจในการมาฝึกเพื่อเดินทางออกนอกชุมชนจึงจางหายไป พร้อมกับการเกิดพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ นั่นคือ โรงเรียน ทำให้แรงจูงใจในการมาฝึกเพื่อพบปะเพื่อนฝูงหายไปด้วย

ยุค สพส. ศิลปินนำเสนอแรงจูงใจใหม่ที่หลากหลายมากกว่าเดิมและเป็นแรงจูงใจที่สอดคล้องกับสภาพสังคมสมัยใหม่ เช่น การใช้แรงจูงใจเรื่องการสืบทอดอัตลักษณ์ของชุมชน แรงจูงใจด้านการมีความรู้/ความสามารถพิเศษของการแสดงพื้นบ้าน เป็นต้น

5.4 การปรับรูปแบบการสอน

ยุคอดีต ศิลปินมีอำนาจมากทำให้การเรียนการสอนเน้นเอาครูผู้สอนเป็นศูนย์กลาง (Teacher-centered) เป้าหมายในการฝึก คือ ฝึกเพื่อเป็นศิลปินชั้นเลิศ โดยครูมีกลไกในการควบคุมคุณภาพ เช่น ระยะเวลานานในการฝึก การคัดเลือกนักแสดงและการจ่ายค่าตอบแทน

ยุคต่อสู้ เมื่อชุมชนเป็นสังคมเปิด มีสื่อใหม่ๆ เช่นสื่อมวลชนเข้ามาเป็นคู่แข่ง สถานภาพของศิลปินลดลง จึงไม่มีผู้สนใจมาสืบทอดสื่อพื้นบ้าน ศิลปินจึงต้องนำสมาชิกในครอบครัวมาฝึก รูปแบบการสอนยังคงเน้นครูผู้สอนเป็นหลัก แต่มีการปรับเข้าหาผู้เรียนบ้าง ส่วนที่ปรับ คือ การปรับเวลาตามความสะดวกของเด็กรวมทั้งการปรับเป้าหมายเพื่อให้สอดคล้องกับคุณสมบัติของเด็ก

ยุค สพส. ศิลปินปรับวิธีการสืบทอดโดยเพิ่มสัดส่วนของการสอนแบบที่ถือเอาผู้เรียนเป็นศูนย์กลางเพิ่มขึ้น นอกจากรูปแบบ “ตายายพาสอน” และ “ตายายพาทำ” ซึ่งเน้นผู้สอนเป็นศูนย์กลางแล้ว

Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

การสืบทอดยังมีเส้นทางใหม่คือ “หลานถามปู่” คำถามที่เด็กถามย่อมสะท้อนความสนใจใคร่รู้ของเด็ก ทำให้ศิลปินผู้ฝึกสอนสามารถปรับเนื้อหาเพื่อให้สอดคล้องกับความสนใจของเด็ก ทำให้เด็กจดจำเนื้อหาได้ดีกว่าเนื้อหาที่ครูเป็นผู้กำหนดมาให้

5.5 การปรับวิธีการสอน

ยุคดั้งเดิม เมื่อสังคมยังเป็นวัฒนธรรมแบบมุขปาฐะ (Oral culture) อำนาจจะขึ้นอยู่กับตัวบุคคล เพราะความรู้สะสมอยู่ในตัวบุคคล ศิลปินอาวุโสจึงมีอำนาจมาก การสอนจึงเป็นการถ่ายทอดด้วยปากและครูแสดงให้ดูและให้เด็กปฏิบัติตาม การสอนด้วยปากจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้เรียนและผู้สอน (Interaction) เด็กต้องตั้งใจ มีสมาธิฟังจากที่ครูสอน

เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนจากวัฒนธรรมแบบมุขปาฐะเริ่มกลายเป็นสังคมแห่งการจดบันทึก (Written culture) อำนาจความรู้จึงเคลื่อนย้ายจากตัวบุคคลไปสู่หนังสือ ครูจะลดบทบาทเป็นเพียงแค่ผู้ถ่ายทอด (Transmitter) การเกิดขึ้นของหนังสือทำให้เด็กมีทางเลือกเพิ่มมากขึ้น เด็กไม่จำเป็นต้องเรียนรู้จากครูเพียงอย่างเดียว แต่มีความรู้ที่จดบันทึกในหนังสือด้วย

ยุค สพส. ศิลปินปรับวิธีการสืบทอด โดยใช้ทั้งการสอนด้วยวาจา การจดบันทึกและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพราะแต่ละรูปแบบมีจุดเด่นและจุดด้อยแตกต่างกัน

5.6 การปรับความหมาย

ยุคอดีต เท่งตุ๊กมีความหมายต่อชุมชนในฐานะสื่อที่เป็นที่พึ่งทางใจ มีไว้เพื่อการแก้บนเจ้าพ่อหัวแหลม เป็นความบันเทิงของคนในชุมชนและเป็นพื้นที่ของผู้หญิง ความหมายดังกล่าวเป็นความหมายที่ดี แสดงถึงความมีคุณค่าของเท่งตุ๊กจากมุมมองของคนในชุมชน

ยุคต่อสู้ สื่อพื้นบ้านเท่งตุ๊กและศิลปินต้องถูกประทับความหมายจากคนกลุ่มต่างๆ ในสังคม ความหมายของเท่งตุ๊กที่ผู้อื่นประทับตรานั้น เช่น เป็นละครชาวบ้าน ไม่ได้มาตรฐานตามที่รัฐกำหนด เป็นสื่อที่ล้าสมัย และมองศิลปินว่าเป็นอาชีพเต้นกินรำกินที่ไม่สามารถเลี้ยงตนเองได้

ยุค สพส. ศิลปินมีการรื้อสร้างความหมายทั้งความหมายของ “ศิลปิน” ที่ถูกรื้อสร้างว่าเป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” ความหมายของ “ละครเท่งตุ๊ก” ที่ถูกให้ความหมายใหม่ว่าเป็นวัฒนธรรมอันแสดงถึงอัตลักษณ์ของคนในชุมชน การปรับความหมายดังกล่าวเป็นการยกสถานภาพและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ทั้งกับศิลปินและตัวสื่อพื้นบ้านเอง

5.7 การปรับตัวของศิลปิน

กระบวนการสืบทอดเท่งตุ๊กจากยุคดั้งเดิมจนถึงยุค สพส. จะเห็นการปรับตัวของศิลปินในหลายด้าน ได้แก่ (ก) การปรับตัวด้านความรู้ที่ศิลปินจะไม่ได้มีเฉพาะทักษะการแสดงเท่านั้น แต่ยังต้องมีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมเชิงรุกด้วย (ข) การปรับมุมมองจากมุมของผู้ส่งสารมาเป็นมุมของผู้รับสาร จากเดิมการแสดงจะเน้นเอาศิลปินเป็นหลัก แต่ในยุค สพส. ศิลปินเคยมีบทบาทการชมแบบ “ผู้ชมตาไม่คม” (Non-smart audience) ที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจกับสื่อที่ตนเองไม่คุ้นเคยมาก่อน จึงเข้าใจมุมมองของคนชมกลุ่มดังกล่าว ดังนั้น ศิลปินจึงมีการปรับรูปแบบการแสดงเป็นแบบสาระบันเทิงเพื่อให้สอดคล้องกับผู้ชมที่ตาไม่คมทั้งหลาย และ (ค) การปรับโดยการขยายรสนิยมข้ามชนชั้น จากดั้งเดิมที่ศิลปินยึดรูปแบบการแสดงที่เน้นตอบสนองรสนิยมแบบกลุ่มชาวบ้าน (Folk) แต่เมื่อชุมชนกลายเป็นสังคมเปิดมีนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นชนชั้นกลางเข้ามาในชุมชนมากขึ้น ทำให้ศิลปินต้องขยายรูปแบบการแสดงให้สอดรับกับรสนิยมของชนชั้นกลางมากขึ้น

5.8 การปรับเนื้อหา

การสืบทอดในยุค สพส. มีการปรับด้านเนื้อหา ได้แก่ (ก) การปรับเนื้อหาโดยการสร้างใหม่และให้เด็กเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างเนื้อหาใหม่ (ข) การปรับการแสดงเป็นแบบสาระบันเทิง และ (ค) ปรับรูปแบบการแสดงโดยให้ความสำคัญกับดนตรีและนักดนตรีที่เป็นงานหลังฉากมากขึ้น

5.9 การปรับช่องทาง พื้นที่ วาระโอกาส (Channel)

การปรับช่องทาง พื้นที่ วาระโอกาส ในยุค สพส.นั้น

Faculty of Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

มี (ก) การปรับ**พื้นที่ฝึกหัด** จากเดิมพื้นที่ฝึกหัดจะอยู่ที่บ้านศิลปินซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนตัว ได้ปรับไปสู่การฝึกในพื้นที่สาธารณะ นั่นคือ สมาคมอนุรักษ์พิทักษ์เจ้าหลาว (ข) การปรับโดย**การขยายพื้นที่การแสดง**ไปสู่พื้นที่ที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายที่เป็นชาวบ้าน หากแต่เป็นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักท่องเที่ยวต่างถิ่น และ (ค) การปรับโดย**การขยายตัวไปอยู่ในสื่อสมัยใหม่** เช่น การทำซีดี วีซีดี ภาพถ่าย การจดบันทึก การเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์หรือวารสาร

5.10 การปรับผู้ชม

ในยุค สพส. ศิลปินต้อง**ปรับผู้ชมทั้งด้านทัศนคติ**ให้เห็นคุณค่าของสื่อพื้นบ้านที่มีต่อชุมชน ความเป็นศิลปะที่ต้องผ่านการฝึกฝนตนเอง **มีการปรับความรู้** เพื่อที่จะทำให้ผู้ชมได้มีความรู้ ความเข้าใจในคุณลักษณะของสื่อพื้นบ้าน และ**การปรับรสนิยมของคนรุ่นใหม่** โดยศิลปินใช้วิธีการให้ผู้ชมเข้ามามีส่วนร่วมในการทดลองฝึกหัดเล่นเท่งตุ๊ก (Production approach) และผ่านการแสดงแบบสาระบันเทิง (Edutainment)

5.11 การปรับต้นทุน

การสืบทอดสื่อพื้นบ้านในยุคปัจจุบันที่สื่อพื้นบ้านมิใช่สื่อที่ผูกขาดเพียงเจ้าเดียวอยู่ในชุมชนอีกต่อไป ทำให้การสืบทอดยากลำบากขึ้น ศิลปินต้องใช้ต้นทุนในการสืบทอดมากขึ้น ดังนั้น ศิลปิน/สื่อพื้นบ้านจึงต้องการ “มือที่สาม” ซึ่งเป็นหน่วยงานภายนอกเข้าไปช่วยในการสืบทอด โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) เป็นตัวอย่างที่ดีของการเพิ่มต้นทุนให้แก่ศิลปิน/ ชุมชนในการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน ต้นทุนที่สำคัญได้แก่ ต้นทุนด้านความรู้ โดยเฉพาะความรู้ด้านการบริหารจัดการสื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นความรู้ที่ศิลปิน/ ชุมชนยังขาดอยู่ และต้นทุนด้านเครือข่ายทั้งเครือข่ายภายในและเครือข่ายภายนอกชุมชน

5.12 การปรับการมีส่วนร่วมของชุมชน

ยุคดั้งเดิม สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสืบทอดเท่งตุ๊กโดยผ่านการเป็นศิลปินจำนวนมาก ด้วยความที่เท่งตุ๊กเป็นสื่อที่ผูกขาดอยู่ในชุมชน แต่เมื่อถึงยุคต่อสู้ สื่อพื้นบ้านต้องเผชิญกับสื่อสมัยใหม่ที่เข้ามาแย่งชิงพื้นที่ จากการที่โครงสร้างขององค์กรมีแต่ศิลปินเท่านั้นทำให้เป็นการจำกัดช่องทางการเข้ามามีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงลดลง

ยุค สพส. นั้นมีการออกแบบกิจกรรมการสืบทอดที่เปิดช่องทางให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างหลากหลาย โดยเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่อยู่ในโครงสร้างองค์กร มีส่วนร่วมในการรับทราบปัญหา มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล การให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสืบทอดสื่อพื้นบ้านย่อมสร้างความรู้สึกการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของอันจะก่อให้เกิดความรักและความหวงแหนสื่อพื้นบ้านต่อไป

6. บทบาทหน้าที่ในลักษณะที่เป็นพลวัตรของเท่งตุ๊กที่มีต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน

เท่งตุ๊กในอดีตมีบทบาทหน้าที่ทั้งต่อปัจเจกบุคคล เช่น ด้านความบันเทิง ด้านการสร้างเสริมสมาธิและสติ ด้านเศรษฐกิจและด้านการสร้างเสริมจินตนาการ ส่วนบทบาทหน้าที่ในระดับชุมชน ได้แก่ การเป็นที่ยึดเหนี่ยวและที่พึ่งทางใจ การเป็นพื้นที่ของผู้หญิง การเป็นพื้นที่สาธารณะในชุมชน การอบรมสั่งสอน และการเชื่อมระหว่างโลกนอกชุมชนกับในชุมชน

ยุคต่อสู้ เมื่อบริบทชุมชนเปลี่ยนไปเป็นสังคมสมัยใหม่ แม้ว่าศิลปินจะพยายามต่อรองเพื่อที่จะสืบทอดเท่งตุ๊กต่อไปแต่ไม่สามารถสืบทอดได้อย่างมีประสิทธิภาพเนื่องด้วยต้นทุนที่จำกัด ดังนั้น บทบาทหน้าที่ของเท่งตุ๊กในยุคนี้จึงมีทั้งคลี่คลายในทางจืดจางลงและบทบาทหน้าที่บางอย่างหายไป เช่น การเชื่อมระหว่างโลกภายนอกชุมชนกับในชุมชน

ยุค สพส. ศิลปินมีการพลิกเหลี่ยมมุมบทบาทหน้าที่ของเท่งตุ๊ก บทบาทหน้าที่ที่คลี่คลายในทางจืดจางลงปรับเปลี่ยนเป็นการคลี่คลายในทางที่เข้มแข็งขึ้น เช่น บทบาทด้านการเป็นพื้นที่ของผู้หญิง การเป็นพื้นที่สาธารณะในชุมชน เป็นต้น ในขณะเดียวกัน เมื่อเท่งตุ๊กเข้มแข็งขึ้นก็สามารถทำหน้าที่เพิ่มขึ้น เช่น บทบาทด้านสุขภาพ การสมานรอยร้าวชุมชน การสร้างอัตลักษณ์ เป็นต้น

Faculty of Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

7. การแตกตัวทางวัฒนธรรมของสื่อพื้นบ้านเมื่อปะทะกับปัจจัยภายนอก

เมื่อพิจารณาจากคุณลักษณะของเท่งตุ๊กเอง แม้ว่าจะมิได้มีขนาดใหญ่และมีอายุมาอย่างยาวนานเหมือนหมอลำ โนรา แต่ก็ไม่ได้จัดว่าเป็นสื่อที่มีขนาดเล็กมากหรือเป็นสื่อที่มีอายุน้อย โดยเท่งตุ๊กมีอายุทางวัฒนธรรมอยู่ในชุมชนมาประมาณ 80 ปี เมื่อมาปะทะกับปัจจัยภายนอกที่มิได้รุนแรงจนเกินไป เท่งตุ๊กจึงเกิดการแตกตัวทางวัฒนธรรม ดังนี้

7.1 การแตกตัวด้านศิลปิน/ บุคคล

จากการที่เคยเป็นสื่อผูกขาดอยู่ในชุมชนและมีเพียงคณะเดียวที่เป็นศูนย์รวมของศิลปินหลากหลายแขนง แต่เมื่อเผชิญกับแรงปะทะจากภายนอก เท่งตุ๊กจึงเกิดการแตกตัวด้านศิลปิน แม้ว่าศิลปินจะขึ้นชื่อว่าเป็นศิลปินเท่งตุ๊กเหมือนกัน แต่ต่างก็แยกย้ายกันไปประกอบอาชีพ บางคนอาจจะมาเล่นเท่งตุ๊กเป็นอาชีพเสริม คณะเท่งตุ๊กไม่ได้เป็นจุดศูนย์รวมของศิลปินอีกต่อไป แรงเกาะเกี่ยวด้วยความเป็นคณะเดียวกันหายไป ซึ่งส่งผลต่อการยกระดับมาตรฐานการแสดงแบบ “มืออาชีพ”

7.2 การแตกตัวด้านองค์กร/ คณะ

เท่งตุ๊กจากที่เคยมีเพียงคณะเดียว คือ คณะ ส.สำราญศิลป์ของย่าโอ๋ สุขสำราญ ในยุคที่เป็นสังคมปิด แต่เมื่อเจอแรงปะทะจากภายนอก ทำให้คณะ ส.สำราญศิลป์แตกคณะออกเป็น 3 คณะ คณะแรก คือ คณะ ส.สำราญศิลป์ ซึ่งสืบทอดโดยนางทองสุข ฟูวงศ์หลานสาวของย่าโอ๋ คณะนี้จะเน้นการเต้นหางเครื่องและย้ายคณะไปอยู่ที่บ้านท่าใต้ คณะที่สอง คือ คณะสองพี่น้อง ของป้าสาคร ชำนาญชล คณะนี้เน้นรับงานของชาวบ้านในชุมชนซึ่งมักมาหาไปแก้บน คณะนี้มีที่ตั้งอยู่ที่บ้านเจ้าหลาว ส่วนคณะที่สาม คือ คณะเท่งตุ๊กบ้านเจ้าหลาวของป้าอำนวย สุธาโร คณะนี้จะเน้นรับงานไปรำแสดงโชว์ในงานของหน่วยงานที่ภาครัฐทั้งในระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่นจัดขึ้น โดยมีที่ตั้งอยู่ที่บ้านเจ้าหลาวหัวแหลม ดังนั้นจะเห็นว่า เมื่อเท่งตุ๊กมีการแตกตัวด้านโครงสร้างองค์กรหรือคณะแล้ว สิ่งที่ตามมาคือ การแตกตัวด้านพื้นที่ที่ไม่ได้กระจุกตัวอยู่ที่บ้านเจ้าหลาวหัวแหลมอีกต่อไป

7.3 การแตกตัวด้านกระบวนการผลิต

เท่งตุ๊กในยุคอดีตนั้นมีการผลิตซ้ำครบกระบวนการตั้งแต่การผลิตศิลปิน (Production) นำไปเผยแพร่/แสดง (Distribution) และสร้างตลาดผู้ชม (Consumption) ทั้งผ่านการแสดงอย่างต่อเนื่องเป็นประจำและจากศิลปินที่เลิกแสดงแล้วเปลี่ยนมาเป็น “ผู้ชมตาคม” (Smart audience) แต่เมื่อต้องพบกับแรงปะทะจากภายนอก เท่งตุ๊กก็เกิดการแตกตัวด้านกระบวนการผลิต โดยป้าอำนวยนั้นเน้นที่กระบวนการผลิต/สร้างศิลปิน รุ่นใหม่ๆ (Production) ในขณะที่ป้าสาครเน้นการนำไปเผยแพร่หรือแสดง (Distribution) แต่ว่าไม่ค่อยมีบทบาทในการสร้างศิลปินรุ่นใหม่มากนัก

7.4 การแตกตัวด้านบทบาทหน้าที่ (Function)

ยุคดั้งเดิมนั้น เท่งตุ๊กเพียงคณะเดียวสามารถทำบทบาทหน้าที่ได้ทั้งมิติเศรษฐกิจและมิติสังคมวัฒนธรรม เมื่อเท่งตุ๊กแตกคณะ บทบาทหน้าที่ (Function) ก็มีการแตกตัวตามไปด้วย กล่าวคือ เท่งตุ๊กของป้าสาครจะเน้นเล่น/แสดงในมิติเศรษฐกิจในฐานะอาชีพเสริมที่สร้างรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว และเป็นอาชีพทางเลือกสำหรับศิลปิน ในขณะที่เท่งตุ๊กของป้าอำนวยเน้นการสืบทอดในมิติสังคมและวัฒนธรรม เช่น การไปแสดงในงานที่หน่วยงานต่างๆ ติดต่อขอมาในฐานะที่เป็นศิลปวัฒนธรรมอันแสดงถึงอัตลักษณ์ของบ้านเจ้าหลาว

7.5 การแตกตัวของผู้ชม/ ผู้บริโภค ที่มีรสนิยม (Taste) ต่างกัน

ในยุคอดีต กลุ่มผู้ชมเท่งตุ๊กมีกลุ่มเดียว คือ กลุ่มชาวบ้าน (Folk) ซึ่งรสนิยมจะเป็นแบบชาวบ้าน คือ เรียบง่าย แต่เมื่อสื่อพื้นบ้านเจอแรงปะทะจากภายนอก ผู้ชมจึงมีการแตกตัวออกเป็นหลายรสนิยม ทั้งรสนิยม (Taste) แบบชาวบ้าน และผู้ชมที่มีรสนิยมแบบชนชั้นกลาง (Middle class) เช่นกลุ่มนักท่องเที่ยว กลุ่มนักศึกษา กลุ่มคนในเมือง จึงส่งผลต่อการแตกตัวของรูปแบบการแสดงที่ต้องมีหลายแบบเพื่อตอบสนองต่อผู้ชมหลากหลายกลุ่ม

Faculty of Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

อภิปรายผล

1. ลักษณะทวิลักษณ์ของบริบทชุมชนที่ส่งผลต่อการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน

สภาพบริบทชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปมีลักษณะเหมือนเหรียญสองด้าน (Dual) ด้านหนึ่งเป็นข้อจำกัดหรืออุปสรรคในการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน อีกด้านหนึ่ง คือ ด้านที่ส่งเสริมหรือด้านที่เป็นโอกาสให้ศักยภาพของชุมชนได้สืบทอดสื่อพื้นบ้าน (Potential) ในทัศนะของศิลปิน สภาพสังคมจะเป็นโอกาสหรืออุปสรรคในการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างศิลปินและปัจจัยภายนอกที่ถาโถมนั้น

การที่ศิลปินจะสามารถปรับตัวตามสภาพบริบทชุมชนได้นั้นต้องมีการเตรียมความพร้อมหรือการเสริมสร้างอำนาจให้แก่ศิลปินเพื่อพร้อมรับกับความเปลี่ยนแปลงตามแนวทางของ Foster (1962) ที่กล่าวถึงการเตรียมศิลปินให้พร้อมสำหรับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปว่าเปรียบเสมือนการเตรียมดิน ซึ่งก็คือการทำงานของ สพส. ที่เป็นหน่วยงานภายนอกในการเข้าไปเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ศิลปิน ทำให้ศิลปินมีอำนาจเพิ่มมากขึ้น จึงสามารถปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับปัจจัยภายนอกได้ จากที่เคยตกเป็นเบี้ยล่างและมองว่าปัจจัยภายนอกมาบ่อนเซาะทำลายสื่อพื้นบ้าน แต่เมื่อศิลปิน/ชุมชนมีอำนาจมากขึ้น (Power) จึงปรับเปลี่ยนมุมมองและความสัมพันธ์กับปัจจัยภายนอกในฐานะผู้ที่เหนือกว่าและมองปัจจัยภายนอก ว่าเป็นโอกาสที่จะสืบทอดสื่อพื้นบ้านต่อไป

2. บทบาทของหน่วยงานภายนอกต่อการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน

การสืบทอดสื่อพื้นบ้านต้องการ “มือที่สาม” เข้ามาช่วยเหลือ เนื่องจากปัญหาของสื่อพื้นบ้านเกิดมาจาก “ปัจจัยภายนอก” ดังนั้นจึงต้องให้ “ปัจจัยภายนอก” เข้ามาช่วย ทัศนะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ UNESCO (1972) ที่สนับสนุนเรื่องการหนุนช่วยของหน่วยงานภายนอกในการเข้าไปช่วยศิลปินในการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน เพราะลำพังทรัพยากรในท้องถิ่น (Local Resource) ที่จะนำมาใช้ในการสืบทอดสื่อพื้นบ้านอาจจะมีจำกัด ดังนั้น ความช่วยเหลือหรือการสนับสนุนจากภายนอกจะช่วยให้ศิลปินมีทรัพยากรในการสืบทอดมากขึ้น

การสืบทอดเท่งตุ๊กนั้นจะเห็นบทบาทของหน่วยงานภายนอก คือ โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ด้วยคุณลักษณะการทำงานวัฒนธรรมในเชิงรุกของ สพส. จึงสามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ทั้งกับสื่อและชุมชน และกระบวนการทำงานดังกล่าวได้รับการพิสูจน์ในหลายพื้นที่ว่าสามารถสืบทอดสื่อพื้นบ้านได้อย่างเข้มแข็ง เช่น การสืบทอดพิธีกรรมแซงซะนามของพวกไทโส้ (ณฐมน บัวพรมมี, 2551) และการสืบทอดพิธีกรรมบุญจุลกฐินในชุมชนวัดเทพมงคล (ปพิชญา วรสารพิสุทธิ์, 2551) เป็นต้น

3. การสืบทอดสื่อพื้นบ้านตามองค์ประกอบของการสื่อสาร

การศึกษาการสืบทอดสื่อพื้นบ้านนี้ใช้แนวทางการศึกษาแบบสำนักวัฒนธรรมศึกษา โดยศึกษาการสืบทอดเท่งตุ๊กในฐานะที่เป็นสื่อประเภทหนึ่งที่หากมีการผลิตเพื่อสืบทอดต่อไป ต้องผลิตซ้ำให้ครบองค์ประกอบของการสื่อสารอันประกอบไปด้วย ผู้ส่งสาร (Sender) สาร (Message) ช่องทาง/วาระ/โอกาส (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) ดังนี้

3.1 การสืบทอดศิลปิน

การสืบทอดศิลปินจะประกอบไปด้วย (ก) **การแสวงหาศิลปินใหม่ที่**ศิลปินอาวุโสต้องปรับตัวด้วยการออกไปแสวงหาผู้สืบทอดในเชิงรุก (Active) มากขึ้น คือ ครูจะต้องรุกออกไปหาศิษย์มากกว่าจะดำเนินการในลักษณะตั้งรับที่รอผู้สนใจมาฝากตัวเป็นศิษย์ (ข) **การสืบทอดโดยการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ศิลปิน** ได้แก่ การเสริมพลังปัญญาและการเสริมศักดิ์ศรีให้แก่ศิลปิน ในประเด็นเรื่องพลังปัญญานั้น กาญจนา แก้วเทพ (2549) กล่าวว่า ประโยชน์ของความรู้ นอกจากทำให้ศิลปินมีมุมมองเปลี่ยนไปแล้วยังนำไปสู่การสร้างความยั่งยืนในการสืบทอด เพราะเมื่อ สพส. ซึ่งเป็นหน่วยงานภายนอกออกไป แต่ศิลปินยังมีความรู้ความเข้าใจและปัญญาที่จะสานต่อการทำงานสื่อพื้นบ้านได้ ส่วนการ

Faculty of Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

เสริมศักดิ์ศรีให้แก่ศิลปินนั้นมีหลายกลยุทธ์ เช่น กลยุทธ์การรื้อสร้างความหมาย กลยุทธ์การขยาย/ พลิกบทบาทหน้าที่ของศิลปิน กลยุทธ์การให้ความสำคัญกับนักดนตรีเพิ่มมากขึ้น และ (ค) **ความร่วมมือของศิลปินในการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน** เพราะสื่อพื้นบ้านแม้จะเป็นสื่อประเภทเดียวกัน แต่ก็มี "ทาง" ที่แตกต่างกัน ความร่วมมือของศิลปินที่ต่างมีจุดอ่อน จุดแข็งหรือมี "ทาง" ที่แตกต่างกันจะทำให้สื่อพื้นบ้านเข้มแข็ง เช่น การสืบทอดดนตรีของตระกูลพาทยโกศลและตระกูลศิลปะบรรเลง (วิมาลา ศิริพงษ์, 2534) หรือการสืบทอดหมอลำโดยหมอลำกลอนช่วยสอนหมอลำกลอนซิ่ง (ประยุทธ วรรณอุดม, 2548) เป็นต้น

3.2 การสืบทอดสารหรือเนื้อหา (Message)

การสืบทอดสารหรือเนื้อหานั้นจะประกอบด้วย

(ก) การรักษาเนื้อหาเก่าและสร้างสรรค์เนื้อหาใหม่ โดยใช้การจดบันทึกเพื่อป้องกันการสูญหายของเนื้อหาที่จะจากไปพร้อมกับการเสียชีวิตของศิลปิน นอกจากนี้ศิลปินยังต้องผลิตหรือสร้างเนื้อหาใหม่ขึ้นมาทดแทนเนื้อหาเก่าที่สูญไปรวมทั้งเพื่อให้เหมาะกับการใช้งานในบริบทที่เปลี่ยนไป โดยในกระบวนการสร้างหรือผลิตเนื้อหาใหม่นี้ต้องขยายการมีส่วนร่วม ด้วยการเปิดโอกาสให้เด็กรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์เนื้อหาโดยมีศิลปินอาวุโสเป็นพี่เลี้ยง (Trainer)

(ข) การสืบทอดสุนทรียะ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของสื่อการแสดงที่จับต้องไม่ได้โดยง่าย แต่ต้องอาศัยความซาบซึ้ง (Appreciate) ใช้ทั้งความเข้าใจและจิตใจในการสัมผัสกับความงามของสื่อนั้นๆ "สุนทรียะ" สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง "รสนิยม" (Taste) ของปิแอร์ บูร์ดิเยอ ที่เกี่ยวข้องกับความโน้มเอียงของอุปนิสัยที่รวมทั้งวิธีคิด รสนิยม การกระทำ อารมณ์ความรู้สึก ฯลฯ ของปัจเจกบุคคล โดยบูร์ดิเยอได้ขยายแนวคิดต่อว่ารสนิยมเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับสังคมที่บุคคลใช้ชีวิตอยู่ เป็นเรื่องที่เกิดจากการขัดเกลาทางสังคมบวกผสมกับเงื่อนไขแห่งการดำรงชีวิตอยู่ รสนิยมเป็นแนวทางในการเลือกบริโภคสิ่งต่างๆ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) ดังนั้น การบริโภคสื่อพื้นบ้านจึงมีความเกี่ยวพันกับรสนิยมที่จะต้องผ่านการเรียนรู้ขัดเกลามาก่อน

(ค) การสืบทอดทั้งเรื่องทางโลก (Secular) และทางธรรม (Sacred) การสืบทอดสื่อพื้นบ้านต้องมีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ด้านที่เป็นพิธีกรรม ความเชื่อหรือโลกทางธรรม และด้านที่เป็นทักษะทางการแสดงซึ่งเป็นเรื่องทางโลก การสืบทอดเรื่องทางธรรม เช่น พิธีกรรมเกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ สัมพันธ์ทั้งกับนักแสดงและผู้ชมที่จะสัมผัสถึงความศักดิ์สิทธิ์ การที่สื่อพื้นบ้านถูกห่อหุ้มด้วยความศักดิ์สิทธิ์จึงส่งผลต่อการสืบทอดทั้งในแง่ของความตั้งใจ การสืบทอดด้วยความมุ่งมั่นและจิตศรัทธาต่ออำนาจที่เหนือธรรมชาติ ดังนั้น การสืบทอดสื่อพื้นบ้านจึงจำเป็นต้องรื้อฟื้นมิติของโลกแห่งพิธีกรรมเพื่อเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้หวนกลับคืนมาอีกครั้ง (เช่นที่แสดงออกในพิธีไหว้ครู) แต่ในการรื้อฟื้นนั้นก็ต้องต่อสู้กับกระแสความเชื่อเรื่องเหตุผลและกระแสความเชื่อแบบวิทยาศาสตร์

3.3 การสืบทอดพื้นที่/ ช่องทาง/ วาระโอกาส (Channel)

สำหรับการสืบทอดพื้นที่/ ช่องทาง/ วาระโอกาส นั้นประกอบด้วย

(ก) การแสวงหาพื้นที่ใหม่ โดยเฉพาะพื้นที่สาธารณะพื้นที่ใหม่ๆ ในการแสดงจะทำให้สื่อพื้นบ้านมีอายุยืนยาวมากขึ้น

(ข) การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่พื้นที่เก่าเท่งตุ๊กมีความสัมพันธ์กับศาลเจ้าพ่อหัวแหลมที่เป็นพื้นที่สาธารณะทั้งด้านมิติกายภาพและมิติทางด้านจิตใจ แต่ปัจจุบันศาลเจ้าพ่อถูกลดบทบาทด้านการเป็นพื้นที่สาธารณะลง ดังนั้น การสืบทอดสื่อพื้นบ้านจึงมีความสัมพันธ์กับการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่เจ้าพ่อโดยเรียกความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อกลับคืนมาผ่านปฏิบัติการทางสังคมด้วยการสร้างตำนานความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อ (Myth) รวมทั้งตำนานความผูกพันระหว่างสื่อพื้นบ้านเท่งตุ๊กว่า เท่งตุ๊กเป็นของโปรดของเจ้าพ่อ หากบนบานในสิ่งที่มีความสำคัญมาก ต้องบนด้วยละครเท่งตุ๊กเท่านั้น

(ค) การสืบทอดสื่อพื้นบ้านกับการเปิดพื้นที่สาธารณะในชุมชน สื่อพื้นบ้านมีความสัมพันธ์กับพื้นที่สาธารณะในชุมชน (Public Sphere) เช่น งานประเพณีต่างๆ เมื่อเจอแรงปะทะจากปัจจัยภายนอก ทำให้งาน

Faculty of Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประเพณีต่างๆ หดตัวลง สื่อพื้นบ้านจึงได้รับผลกระทบด้วย นอกจากนี้ การเปิดโรงแสดงของสื่อพื้นบ้านเองเป็นการเฉพาะก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการเปิดพื้นที่สาธารณะที่ทำให้คนหลายภาคส่วนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมในฐานะผู้กระทำการ (Actor) ที่ให้อำนาจแก่ผู้ปฏิบัติการทั้งในฐานะศิลปินที่เป็นผู้ส่งสาร และในฐานะผู้ชมที่ไม่ได้ชมแบบเฉื่อยชา (Passive) เพราะจากรูปแบบการชมแบบรวมกลุ่มกัน (Collective) ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ทั้งเนื้อหาและบทบาทการแสดงของนักแสดง นอกจากนี้ การรวมกลุ่มกันจัดกิจกรรมสืบทอดเท่งตุ๊ก เช่น การจัดเวทีประชุม การฝึกซ้อม การจัดงานประกวด ก็เป็นการขยายรูปแบบใหม่ๆ ของพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ที่เปิดพื้นที่ให้คนในชุมชนได้มาพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน

3.4 การสืบทอดผู้รับสาร

องค์ประกอบที่มักถูกมองข้ามมากที่สุดในกระบวนการสืบทอด คือ ตัวผู้รับสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้รับสารรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ชมที่มีความสำคัญอย่างมากสำหรับสื่อการแสดง วิธีการสร้างตลาดผู้ชมและผู้ชมตาคม มีดังนี้

(ก) การแสดงแบบสาระบันเทิง (Edutainment) คือ ในการแสดงเท่งตุ๊กต้องมีการให้ความรู้ประกอบการชมเท่งตุ๊กเพื่อให้ผู้ชมสามารถพัฒนาขีดความสามารถในการชมเท่งตุ๊กอย่างเข้าใจภายในระยะเวลาอันสั้น ในส่วนของการให้ความรู้ที่เป็นสาระนั้น นอกจากการอธิบายว่าสื่อพื้นบ้านมีคุณลักษณะอย่างไรแล้ว นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2551) กล่าวว่า สิ่งที่สำคัญคือ ต้องให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ "ขนบ" ของสื่อพื้นบ้าน เพราะสื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นงานศิลปะและเป็นการสื่อสารรูปแบบหนึ่งที่กระทำผ่านขนบ หากผู้ฟังเข้าใจและเจนจบกับ "ขนบ" ของศิลปะแล้ว จะทำให้ศิลปะนั้นมีคุณค่าทางอารมณ์และจิตใจต่อผู้ฟังด้วย

(ข) การให้ผู้ชมเข้ามาฝึกสื่อพื้นบ้าน (Production Approach) แนวทางนี้เป็นวิธีการที่รวดเร็วและสั้นที่สุดในการสร้างผู้ชมตาคม คือ ให้ผู้ชมเข้ามาฝึกสื่อพื้นบ้านหรือให้ผู้ชมนั้นพลิกบทบาทมาเป็นผู้ส่งสาร (S-R Role shifting) เช่น การฝึกสอนในโรงเรียน และการให้ผู้ชมเข้ามาฝึกในช่วงท้ายของการแสดง การเปิดบ้านศิลปินให้นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจมาทดลองหัด เป็นต้น

การพลิกบทบาทจากผู้รับสารมาเป็นผู้ส่งสาร (S-R Role shifting) นั้นเป็นคุณลักษณะหนึ่งของรูปแบบการสื่อสารเชิงพิธีกรรม (Ritualistic model) ดังที่ปาริชาต สถาปิตานนท์ (2549) กล่าวว่า การสื่อสารเชิงพิธีกรรมที่มีลักษณะเป็นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนั้นจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความคิด ความรู้สึกและทักษะต่างๆ

ส่วนการฝึกสอนในโรงเรียนเพื่อสร้างตลาดผู้ชมนี้ กาญจนา แก้วเทพ (2548) ให้ทัศนะว่า ด้วยข้อจำกัดหลายประการของการสอนในโรงเรียน เช่น ผู้เรียนจำนวนมาก เวลาเรียนอันจำกัด จึงคงจะไม่สามารถบ่มเพาะให้เกิด "ศิลปิน" ขึ้นมาได้ แต่ผลที่ได้น่าจะเป็นการสร้าง "ตลาดผู้ชม" มากกว่า

4. การสืบทอดสื่อพื้นบ้านโดยใช้กลยุทธ์แบบการผสมผสาน (Hybridization)

R.Williams (1981) กล่าวว่า ทุกครั้งที่มีการผลิตซ้ำไม่มีสิ่งที่เหมือนเดิมทุกอย่าง สื่อพื้นบ้านก็เฉกเช่นเดียวกัน ทุกครั้งที่มีการผลิตซ้ำ จะมีการปรับเปลี่ยนอยู่เสมอ การสืบทอดสื่อพื้นบ้านที่บ้านเจ้าหลาว จะมีกลยุทธ์การปรับเปลี่ยนโดยการผสมผสานในหลายลักษณะ ดังนี้

(ก) การผสมผสานความรู้จากนอกชุมชนกับความรู้ในชุมชน

การสืบทอดสื่อพื้นบ้านท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่มีความทันสมัยมากขึ้น ศิลปินมีการผสมผสานความรู้จากนอกชุมชน โดยเฉพาะความรู้ที่มาจากการติดตั้งของ สพส.กับความรู้ในชุมชน ความรู้ที่ได้มาจากการติดตั้งของ สพส. นั้นจะเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับทั้งการใช้และการทำนุบำรุงสื่อพื้นบ้าน (Content) และความรู้ในส่วนที่เป็นกระบวนการทำงานสืบทอดสื่อพื้นบ้าน (Process)

Walzer (อ้างใน Rennie, 2006) กล่าวว่า ชุมชนมีชุดความรู้ที่จะสืบทอด ใช้ และปรับสื่อพื้นบ้านให้เข้ากับบริบททางสังคม แต่ถึงกระนั้นเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง ความรู้ในชุมชนที่อยู่ในตัวศิลปินก็จะเริ่มมีข้อจำกัด คือ (ก) เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวคนแก่ที่มีโอกาสสูญหายได้ง่าย และ (ข) การสืบทอดเน้นเอาตัวผู้สอนเป็นศูนย์กลาง (Teacher-centered approach) ซึ่งอาจจะไม่สอดคล้องกับความต้องการของเด็ก (ค) กระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด

Faculty of Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

มักจะเน้นแต่รูปแบบ หรือการลงมือปฏิบัติ โดยละเลยความรู้ ความเข้าใจ ความหมายและคุณค่า ดังนั้นจึงต้องอาศัยทุนความรู้จากภายนอกมาเติมเต็มในส่วนที่ขาดหายไป

(ข) การผสมผสานกระบวนการสืบทอดแบบ Teacher-centered กับ Student-centered

การสืบทอดแบบเก่านั้นจะเน้นครูผู้สอนเป็นศูนย์กลาง (Teacher - centered) ซึ่งในยุคอดีตสามารถกระทำได้เพราะมีปัจจัยสนับสนุนหลายประการ เช่น การผูกขาดของสื่อพื้นบ้านและอำนาจของศิลปิน แต่ในยุคปัจจุบันที่แหล่งเรียนรู้ของเด็กมีมากมายทั้งจากโรงเรียน สื่อมวลชน ตำรา ฯลฯ ดังนั้น เด็กจึงมีทางเลือกมากขึ้นว่าจะแสวงหาความรู้จากแหล่งใด นอกจากนี้การสอนโดยยึดผู้สอนเป็นศูนย์กลาง บางครั้งเนื้อหาที่สอนอาจจะไม่สอดคล้องกับความสนใจของเด็ก ศิลปินเท่งตุ๊กที่มาสอนเด็กจึงได้ผสมผสานกระบวนการสืบทอดแบบยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Student- centered) เข้ามา กระบวนการสืบทอดดังกล่าวจะทำให้ศิลปินเข้าใจถึงความต้องการและสามารถสอนเนื้อหาที่เด็กสนใจได้

(ค) การผสมผสานสื่อใหม่และสื่อเก่าในการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน

แม้ว่าสื่อพื้นบ้านจะมีข้อดีหลายประการแต่ก็มีจุดด้อย ดังนั้น การจะสืบทอดจึงต้องใช้สื่อใหม่เข้าช่วยด้วย เช่น มีการบันทึกวีซีดี ถ่ายภาพ รวมทั้งการใช้สื่อสมัยใหม่เป็นช่องทางเสริม เช่น หนังสือพิมพ์ หนังสือหรือจดหมายข่าว ทำให้ศิลปินมีความภาคภูมิใจ และสามารถนำมาใช้เป็นอำนาจในการต่อรอง และยกสถานะของศิลปินและสื่อพื้นบ้านได้ (Status quo)

ในกรณีของเท่งตุ๊กนั้น จะมีการใช้วีซีดีบันทึกความเป็นมา คุณลักษณะและท่ารำรวมทั้งกิจกรรมต่างๆ เช่น การประกวด การฝึกซ้อม เพื่อไว้เผยแพร่และแจกให้ผู้ที่สนใจ การถ่ายภาพบันทึกท่ารำ กิจกรรมการฝึกซ้อม เพื่อใช้ในการจัดนิทรรศการเผยแพร่แก่ผู้ที่สนใจ หรือการที่สื่อพื้นบ้านได้ไปปรากฏบนพื้นที่ของสื่อสมัยใหม่ เช่น ได้ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ได้ลงในจดหมายข่าวของ สพส. และได้มีการตีพิมพ์เนื้อหาเกี่ยวกับกระบวนการสืบทอดเท่งตุ๊กในหนังสือชื่อว่า “ปฐมบทแห่งองค์ความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข” ที่เขียนโดยกาญจนา แก้วเทพ (2549) ในชื่อเรื่อง “กระบวนการสร้างสรรค์เพื่อสืบทอดวัฒนธรรม: ศึกษากรณีโครงการเท่งตุ๊ก สุขที่ได้รำ”

ทั้งนี้กาญจนา แก้วเทพ (2544) สนับสนุนแนวคิดเรื่องการนำสื่อมวลชนมาใช้ส่งเสริมสื่อพื้นบ้าน เพียงแต่การสนับสนุนนั้น ต้องดำเนินไปอย่างมี**เจตนาดี**และ**มีความเข้าใจ**ประกอบ รวมทั้งต้องมี**ความสัมพันธ์ที่เสมอภาค**เท่าเทียมกันระหว่างทั้งสองระบบการสื่อสาร

5. การสืบทอดที่ครบทั้งรูปแบบและคุณค่า

Levi Strauss กล่าวว่า วัฒนธรรมมีทั้งส่วนที่เป็นรูปแบบที่มองเห็นได้ (Form) และส่วนที่เป็นคุณค่า (Value) ซึ่งเป็นส่วนที่มองไม่เห็น ซึ่ง สพส.นั้นได้นำมาเปรียบกับต้นไม้ตามแนวตั้งประหนึ่ง ดอกใบ ลำต้น ราก หรือต้นไม้ตามแนวนอน คือ เปลือก กระพี้ แก่น โดยดอกใบ ลำต้น/เปลือก กระพี้ คือรูปแบบที่มองเห็นได้ (Form) ส่วนราก/แก่น คือส่วนที่เป็น เนื้อหา คุณค่า ความหมาย ความเชื่อซึ่งเป็นส่วนที่มองไม่เห็น

เมื่อชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองที่มีความทันสมัยมากขึ้น สื่อพื้นบ้านก็มีการปรับเปลี่ยนการสืบทอดเช่นกัน โดยมักจะเน้นการสืบทอดเฉพาะในส่วนของรูปแบบซึ่งเป็นส่วนที่เห็นได้ชัดและละเลยหรือลดทอนการสืบทอดในส่วนของคุณค่า สำหรับการสืบทอดเท่งตุ๊กในยุคต่อสู้นั้น จะเน้นเฉพาะการสืบทอดท่ารำ ซึ่งเป็นรูปแบบแต่ลดทอนในส่วนของพิธีกรรมซึ่งเป็นคุณค่าหรือส่วนที่มองไม่เห็น เช่น การไหว้ครู การครอบครูที่ลดขั้นตอนลง ความเชื่อเรื่องพ่อแก่ที่เสื่อมคลาย ฯลฯ ซึ่งส่งผลต่อจิตวิญญาณของนักแสดงและทำให้คนในชุมชนเข้าใจว่าสื่อพื้นบ้านเท่งตุ๊กนั้นมีแต่มิติเรื่องความบันเทิง การรำ การร้อง การแสดงเท่านั้น คุณค่าในจิตใจของชาวบ้านจึงลดทอนลงไปด้วย

การจะสืบทอดสื่อพื้นบ้านเพื่อให้ครบทั้งรูปแบบและคุณค่านั้น ต้องให้ชุมชนเป็นผู้วิเคราะห์และตัดสินใจตามหลักการสิทธิเจ้าของทางวัฒนธรรม ว่าส่วนใดเป็นรูปแบบและส่วนใดเป็นคุณค่า เพราะรูปแบบอาจจะปรับได้ แต่คุณค่านั้นจะต้องดำรงอยู่ ดังนั้น การที่ชาวบ้านตัดสินใจว่าจะเลือกสืบทอดสิ่งใดตามหลักสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรมย่อมสะท้อนให้เห็นอำนาจของชุมชนในการ

Faculty of Communication Arts
CHULALONGKORN UNIVERSITY

เลือกสรร เพื่อผลที่เกิดตามมาต้องเป็นประโยชน์ต่อชุมชนเป็นหลัก มิใช่หน่วยงานนอกชุมชน

6. การมีส่วนร่วมในการสืบทอดของสมาชิกในชุมชน

การสืบทอดสื่อพื้นบ้านจำเป็นต้องมีการออกแบบกิจกรรมการสืบทอดที่ดึงคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อเป็นการขยายการสืบทอดจากหน่วยครอบครัวมาเป็นชุมชน การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องเริ่มต้นตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการวางแผน มีส่วนร่วมในการถ่ายทอด มีส่วนร่วมในกิจกรรมการประกวด มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม มีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีความรักและหวงแหนสื่อพื้นบ้าน และกระตือรือร้นที่จะสืบทอดสื่อพื้นบ้านให้อยู่ในชุมชนต่อไป ในขณะที่การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมยังช่วยสร้างสัมพันธภาพสำหรับผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) ทุกภาคส่วนในชุมชนจนพัฒนาไปสู่เครือข่าย (Network) ในการทำงานสืบทอดสื่อพื้นบ้านให้เข้มแข็งต่อไป ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานของปาริชาต สถาปิตานนท์ (2549) ที่สรุปบทเรียนเกี่ยวกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมว่าทำให้ชุมชนนั้นเกิดความรู้สึกผูกพัน เกิดความรัก ความหวงแหนและความรู้สึกเป็นเจ้าของสื่อร่วมกัน

7. บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน

หากพิจารณาบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านตามทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) โดยเปรียบเทียบกับสื่อมวลชนแล้ว สื่อพื้นบ้านนั้นมีบทบาทหน้าที่มากกว่าสื่อมวลชนอย่างมาก และเมื่อพิจารณาตามมิติของเวลา บทบาทของสื่อพื้นบ้านยังมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา มิได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ (Dynamics)

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะอภิปรายถึงประเด็นของบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ในแง่ของ (ก) การปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่ (ข) การขยายบทบาทหน้าที่ใหม่ของสื่อพื้นบ้าน (ค) บทบาทหน้าที่ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในมิติต่างๆ ดังนี้

ก. การปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน

เมื่อสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป การที่สื่อพื้นบ้านจะยังคงดำรงอยู่ได้ ต้องมีการปรับบทบาทหน้าที่ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมดังกล่าว (Context) หากสื่อพื้นบ้านใดไม่สามารถปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่ หมายความว่าไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของคนในชุมชนได้ ชุมชนย่อมไม่มีความจำเป็นที่จะต้องธำรงรักษาสื่อพื้นบ้านนั้นๆ เอาไว้

การปรับตัวของสื่อพื้นบ้านเป็นรูปแบบหนึ่งของการต่อรอง (Negotiate) กับปัจจัยภายนอกที่มากระทบ ในกรณีของเท่งตุ๊กกีเช่นกันที่ต้องมีการปรับบทบาทหน้าที่ตามสภาพของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น เราจะพบว่าบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านมิได้อยู่ในลักษณะแบบหยุดนิ่ง แต่มีลักษณะที่เป็นพลวัตร (Dynamic) คือ บทบาทหน้าที่บางอย่างหายไป เช่น บทบาทด้านการเชื่อมต่อระหว่างโลกนอกชุมชนกับในชุมชน บทบาทหน้าที่ที่คลี่คลาย เช่น บทบาทด้านความบันเทิง และมีบทบาทหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ เช่น บทบาทหน้าที่ในมิติของสุขภาพ เป็นต้น

ข. การขยายบทบาทหน้าที่ใหม่ของสื่อพื้นบ้าน

เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมทันสมัย มีสื่อพื้นบ้านและสถาบันใหม่ๆ เข้ามาแย่งชิงพื้นที่และบทบาทที่สื่อพื้นบ้านเคยทำอยู่ สื่อพื้นบ้านเริ่มมีคู่แข่ง เมื่อสื่อพื้นบ้านมาปะทะสื่อมวลชน ทำให้สื่อพื้นบ้านถูกช่วงชิงพื้นที่และบทบาท บทบาทหนึ่งที่จะถูกช่วงชิงไปได้ง่ายมากที่สุด คือ บทบาทด้านความบันเทิง ดังนั้น เมื่อสื่อพื้นบ้านจะแข่งขันกับสื่อมวลชนในด้านของบทบาทความบันเทิง จึงตกอยู่ในสภาพเป็นรอง สื่อพื้นบ้านจึงต้องแสวงหาบทบาทหรือพื้นที่ใหม่ที่สื่ออื่นหรือสถาบันอื่นไม่สามารถทำได้หรือทำได้ไม่ดี เช่น บทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรมการแก้บน ซึ่งเป็นบทบาทที่สื่อมวลชนยังไม่สามารถทดแทนได้ หรือบทบาทด้านการสร้างอัตลักษณ์ให้แก่ชุมชน

- **บทบาทด้านพิธีกรรมการแก้บน**

สำหรับบทบาทด้านการแก้บนนั้นมีความสัมพันธ์กับอาชีพประมงของชาวบ้านบ้านเจ้าหลาว เนื่องจากอาชีพ

Faculty of Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประมงนั้นมีความเสี่ยงจากการออกทะเลหาปลา การบนบานจึงเป็นที่พึ่งทางใจในยามที่เกิดความไม่มั่นคงในการดำรงชีวิต แม้ว่าบ้านเจ้าหลาวจะมีความทันสมัยมากขึ้น แต่ความทันสมัยนั้นทำให้ชาวบ้านต้องปรับตัวให้เข้ากับโลกสมัยใหม่ที่ต้องมีความเสี่ยงและยังเต็มไปด้วยความไม่แน่นอนในชีวิต ดังนั้น พิธีกรรมการแก้บนจึงยังคงดำรงอยู่ที่บ้านเจ้าหลาว

บทบาทด้านการแก้บนดังที่กล่าวมานั้น สื่อสมัยใหม่ยังไม่สามารถทดแทนได้ อาจเนื่องมาจากการแก้บนนั้นอยู่ในระบบความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีหรือเทพเจ้าที่ฝังอยู่ในสื่อพื้นบ้าน ดังที่ Richard M.Dorson (1976) กล่าวว่า สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเหนือธรรมชาติ เชื่อเรื่องเวทมนตร์ ในขณะที่วัฒนธรรมสมัยใหม่เน้นเชื่อเรื่องหลักเหตุผลมากกว่า

- บทบาทด้านการสร้างอัตลักษณ์ให้แก่ชุมชน

เนื่องจากสื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่เอา "พื้นที่เป็นฐาน" (Area base) จึงมีความหลากหลายไปในแต่ละพื้นที่ G.Seal (1982) กล่าวว่า บทบาทหนึ่งของสื่อพื้นบ้านในด้านการช่วยนิยามความเป็นสมาชิกของคนในชุมชนเดียวกัน นั่นคือ การสร้างอัตลักษณ์นั่นเอง บทบาทด้านนี้จึงทำให้สื่อพื้นบ้านเป็นเสมือนสมบัติของชุมชน อัตลักษณ์ที่สื่อพื้นบ้านเท่งตุ๊กทำให้ชุมชนบ้านเจ้าหลาวแตกต่างจากชุมชนอื่น ได้แก่ อัตลักษณ์ด้านภาษาพูดที่จะต้องพูดเสียงเหน่อและลงท้ายด้วย "ฮิ" อัตลักษณ์ด้านท่ารำที่มีความแตกต่างจากท่ามาตรฐานของกรมศิลปากรและแตกต่างจากละครในละแวกใกล้เคียง

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมีความสำคัญเพราะเป็นความต้องการของมนุษย์ที่จะไม่เหมือนคนอื่น และต้องการที่จะแตกต่าง อัตลักษณ์นั้นมีความเกี่ยวพันกับอำนาจ เช่น ทำให้เกิดความมั่นใจในตนเอง (Self confidence) ความภาคภูมิใจและความรู้สึกมีศักดิ์ศรีของตนเอง ดังนั้น การที่สื่อพื้นบ้านแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชน ยังแสดงถึงนัยแห่ง "ศักดิ์ศรี" หรือการให้คุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ นอกจากนี้ การสร้างอัตลักษณ์ของสื่อพื้นบ้านยังแสดงให้เห็นถึงอำนาจของชุมชนในการที่จะต่อสู้กับกระแสการครอบครองความเป็นหนึ่งหรือการครอบงำทางวัฒนธรรม (Hegemony) ที่จะนำไปสู่การสร้างมาตรฐานเดียว (Standardization) (เธียรชัย อิศรเดช, 2548)

- บทบาทด้านการสร้างและเยียวยาความสัมพันธ์ในชุมชน

สื่อพื้นบ้านช่วยสร้างและเยียวยาความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน โดยการเปิดพื้นที่สาธารณะให้คนในชุมชนได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งการฝึกซ้อม การแสดง การประกวด การจัดเวทีประชุม รวมทั้งการชมสื่อพื้นบ้านร่วมกัน การได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน มีโอกาสพูดคุยปรึกษาหารือกันในบรรยากาศที่เป็นมิตร จากที่เคยเหินห่างก็ใกล้ชิดกันมากขึ้น นอกจากนี้ กิจกรรมดังกล่าว เช่น การฝึกซ้อม การปักชุด การประกวด ยังเป็นการสร้างสัมพันธ์ในครอบครัวให้แน่นแฟ้นมากขึ้น เพราะสมาชิกในครอบครัวได้มีกิจกรรมทำร่วมกัน

UNESCO (1972) กล่าวว่า เพราะคุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านที่มีความใกล้ชิดกับชาวบ้าน จึงเป็นช่องทางที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาชุมชน ส่วนสื่อในสังคมสมัยใหม่จะเน้นที่ความเป็นปัจเจกมากขึ้น (Individualism) คือ ต่างคนต่างดูในพื้นที่ส่วนตัว (Private sphere) ไม่มีปฏิสัมพันธ์กัน เช่น การชมโทรทัศน์ เมื่อไม่มีปฏิสัมพันธ์จึงส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่คลอนแคลนลง ในขณะที่สื่อพื้นบ้านซึ่งเกิดในบริบทที่เป็นสังคมแบบดั้งเดิมซึ่งเน้นการรวมกลุ่ม (Collectivism) ดังนั้น ในกระบวนการสืบทอดสื่อพื้นบ้านจึงให้ความสำคัญกับการเปิดพื้นที่สาธารณะให้คนในชุมชนมาทำกิจกรรมร่วมกันในลักษณะรวมกลุ่ม ส่งผลให้คนในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กันอันนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน

(ค) บทบาทหน้าที่ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในมิติต่างๆ

หากพิจารณาบทบาทหน้าที่ของเท่งตุ๊กในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในมิติต่างๆ **บทบาทที่โดดเด่นของเท่งตุ๊กคือ การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในมิติด้านอัตลักษณ์** โดยเฉพาะสำหรับชุมชนบ้านเจ้าหลาวที่กลายเป็นสังคมเปิด ต้องปะทะกับวัฒนธรรมจากภายนอก ดังนั้น การชูมิติเรื่องอัตลักษณ์จึงมีความสัมพันธ์กับการสร้างความหมายเพื่อดำรงศักดิ์ศรีของสื่อพื้นบ้าน

Faculty of Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

ส่วน**การเสริมสร้างความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรม**นั้น หากเราพิจารณาว่าสื่อพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมรูปแบบหนึ่ง การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่สื่อพื้นบ้านย่อมเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่วัฒนธรรมของชุมชนด้วย สำหรับเท่งตุ๊กนั้น ความเข้มแข็งของเท่งตุ๊กมีส่วนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่วัฒนธรรมอื่นๆ เช่น ดนตรีไทย การแต่งกาย ความเชื่อ กลอนบทละคร และที่สำคัญคือ ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อหัวแหลมด้วย

ส่วน**การเสริมสร้างความเข้มแข็งในมิติสุขภาพ**นั้น จากการที่ สพส. ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เน้นการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ในมิติสุขภาพจึงมีส่วนในการช่วยขยายแนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในมิติสุขภาพให้โดดเด่นขึ้นมา (Manifest function) รวมทั้งขยายแนวคิดของชุมชนเกี่ยวกับมิติสุขภาพที่มีทั้งสุขภาพกาย สุขภาพใจ สุขภาพสังคม/สิ่งแวดล้อม และที่ลึกซึ้งคือ สุขภาพจิตวิญญาณ ตามแนวคิดด้านสุขภาพของนายแพทย์วิพุธ พูลเจริญ (2544) ส่วน**การเสริมสร้างความเข้มแข็งในมิติเศรษฐกิจ**นั้น สำหรับเท่งตุ๊กแล้วถือว่ายังทำบทบาทหน้าที่ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในมิติเศรษฐกิจได้เพียงเล็กน้อย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ในการสืบทอดสื่อพื้นบ้านประเภทการแสดงนั้น จะต้องเน้นการสร้างหรือสืบทอดผู้รับสารด้วย โดยการสร้างนั้นมิใช่เพียงแค่ให้ความรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านเท่านั้น แต่จะต้องคำนึงถึงเรื่องการถ่ายทอดสุนทรียะหรือ “ขนบ” ของสื่อพื้นบ้านด้วย เพื่อให้ผู้ชมชมด้วยความรู้และมีความสุขจากการรับชมสื่อพื้นบ้าน

2. เนื่องจากสื่อพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมซึ่งถือว่าเป็นสมบัติร่วมของทุกคนในชุมชน ดังนั้น การสืบทอดสื่อพื้นบ้านจึงต้องเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสืบทอดหลากหลายรูปแบบและหลากหลายขั้นตอน หากชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแล้วย่อมก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน และส่งผลต่อการสืบทอดสื่อพื้นบ้านด้วย

3. การสืบทอดสื่อพื้นบ้านต้องการหน่วยงานภายนอกในฐานะ “มือที่สาม” เข้าไปช่วยเหลือ ซึ่งไม่ใช่จำกัดเฉพาะหน่วยงานทางด้านวัฒนธรรมเท่านั้น แต่หน่วยงานภายนอกอื่นๆ เช่น สถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ ก็สามารถที่จะเข้ามาช่วยเหลือสื่อพื้นบ้านได้เช่นกัน แต่การเข้ามาช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกจะต้องมีการติดตั้งองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้และการพัฒนาสื่อพื้นบ้านให้ก่อน เพื่อให้การช่วยเหลือเป็นไปอย่างถูกทิศทาง มีการคำนึงถึงเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรม รวมทั้งรักษาอำนาจและศักดิ์ศรีของสื่อพื้นบ้านซึ่งจะสามารถพัฒนาสื่อพื้นบ้านได้จริง

4. การสืบทอดสื่อพื้นบ้านต้องเน้นความหลากหลายของสื่อพื้นบ้าน แม้ว่าจะเป็นสื่อประเภทเดียวกัน เพราะศิลปินแต่ละรายต่างมี “ทาง” หรือความถนัด ความชำนาญเป็นของตนเอง หากเน้นการสืบทอด “ทางใดทางหนึ่ง” จะเป็นการครอบงำเพื่อความเป็นหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ความหลากหลายหายไป

5. การสืบทอดสื่อพื้นบ้านที่ยั่งยืน แนวทางหนึ่งคือ การผลักดันเข้าสู่สถาบันการศึกษา โดยเฉพาะในกรณีของเท่งตุ๊ก ที่รูปแบบการเรียนการสอนของศิลปินนั้นมีลักษณะบูรณาการ ดังนั้น การผลักดันให้อยู่ในรูปแบบของหลักสูตรแบบบูรณาการน่าจะสอดคล้องกับคุณลักษณะของเท่งตุ๊ก และจะทำให้เท่งตุ๊กมีความยั่งยืนมากกว่าเพียงแค่การบรรจุเป็นเพียงแค่กิจกรรมเสริมหลักสูตรการเรียนการสอนเท่านั้น

Faculty of Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ. **ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา.** กรุงเทพฯ : เอดิสันเพรสโพรดักส์, 2544.

กาญจนา แก้วเทพ. ไตร่ตรองและมองใหม่เมื่อจะใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา. **ในสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข,** หน้า 1-26. กรุงเทพฯ : โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพชุมชน (สพส.), 2548.

กาญจนา แก้วเทพ และสุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์. กระบวนการสร้างสรรค์เพื่อสืบทอดวัฒนธรรม : ศึกษากรณีโครงการเท่งตุ๊กสุขที่ได้รำ. ใน**ปฐมบทแห่งองค์ความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข,** หน้า 180-277. นนทบุรี : โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.), 2549.

กาญจนา แก้วเทพ. โฟกัสแนวทางการวิจัยสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชนแบบเชิงรุก. ใน**การจัดการความรู้เบื้องต้นเรื่องการสื่อสารชุมชน,** หน้า 98-205. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, 2551.

กาญจนา แก้วเทพ. **4 จังหวะก้าวเรื่อง "การสื่อสารชุมชน: องค์ความรู้และประสบการณ์จากบริบทสังคมไทย.** เอกสารการประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัย" สื่อสารชุมชน: องค์ความรู้และประสบการณ์จากงานวิจัยในบริบทไทย" วันที่ 21-22 กรกฎาคม 2551 ณ ศูนย์ทรัพยากรการเรียนรู้สิรินธร มหาวิทยาลัยพายัพ.

กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. **สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา.** กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, 2551.

เธียรชัย อิศรเดช. ศักยภาพโนราในการพัฒนาท้องถิ่น. ในกาญจนา แก้วเทพ (บรรณาธิการ), **สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา บทสังเคราะห์จากงานวิจัย,** หน้า 86-119. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548.

ณฐมน บัวพรมมี. **การใช้สื่อพิธีกรรมแซงซะนามเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีชาวไทโส้ บ้านโพนจาน อำเภอโพนสวรรค์ จังหวัดนครพนม.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตรพัฒนาการ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. เอาดนตรีไทยลงจากหิ้ง. **มติชนสุดสัปดาห์** (8-14 สิงหาคม 2551 ปีที่ 28 ฉบับที่ 1460): หน้า 90-92.

ปพิชญา วรสารพิสุทธิ์. **การสื่อสารเพื่อสร้างความสามัคคีของชุมชนผ่านการทำงานบนเครือข่ายการสื่อสารและสื่อพิธีกรรมบุญจุลกฐิน.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตรพัฒนาการ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

ประยุทธ วรรณอุดมและมงคล คำดวง. ศักยภาพและกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นแบบสาระบันเทิงของหมอลำ. ในกาญจนา แก้วเทพ (บรรณาธิการ), **สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา ภาพรวมจากงานวิจัย,** หน้า 120-141. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548.

ประเวศ วะสี. **พุทธเกษตรกรรมกับศานติสุขของสังคมไทย.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2530.

ปาริชาต สถาปิตานนท์และคณะ. **การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน : จากแนวคิดสู่ปฏิบัติการวิจัยในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2549.

Faculty of Communication Arts CHULALONGKORN UNIVERSITY

วิมาลา ศิริพงษ์. **การสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยในสังคมโดยปัจจุบัน ศึกษากรณีสกุลพาทยโกศลและสกุลศิลปะบรรเลง.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.

สุริยา สมุทคุปติ์. **คนซิ่งอีสาน : ร่างกาย กามารมณ์ อัตลักษณ์ และเสียงสะท้อนของคนทุกข์ในหมอลำซิ่งอีสาน.** นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2544.

ภาษาอังกฤษ

Dorson, R. M. **Folklore and fakelore.** USA: Harvard College, 1976.

Durkheim, E. **The elementary forms of the religious life.** London : Allen & Unwin, 1915.

Foster, G. M. **Traditional cultures and the impact of technological change.** New York: Harpers & Row, 1962.

Seal, G. **The hidden culture.** Melbourne: Oxford University Press, 1989.

UNESCO. **Folk media, mass media in family planning.** Expert Group Meeting IPPF/UNESCO, London 20-24 Nov 1972.

Faculty of
Co mmunication Arts
CHULALONGKORN UNIVERSITY